

Правила за библиографска цитирања*

Мр Светомир Момић, потпуковник у пензији

Библиографско цитирање (библиографска референца) скуп је података на основу којих се нека публикација, или неки њен део, може идентификовати. Тим цитирањем се служе сви они који пишу стручне, научне и школске књиге, скрипта, чланке, расправе, дипломске и магистарске радове, генералске теме, докторске дисертације и друго када указују на коришћене изворе. Библиографско цитирање може да буде: 1) део библиографије (попис литературе) уз неки текст, обично на крају текста; 2) примедба додата тексту (фуснота при дну странице или сасвим на крају текста); 3) делом у тексту, а делом у примедби; 4) потпуно укључено у текст, и 5) заглавље приказа или рецензије. Библиографско цитирање се обавља на основу стандарда *JUS Z. A4, 023-1981*, који је састављен у складу са стандардом Међународне организације за стандардизацију (*ISO*). То цитирање не треба поистовећивати са међународним стандардним библиографским описом (*ISBD*), који је у надлежности Међународне федерације удружења библиотекара (*IFLA*). Иако се библиографско цитирање и библиографски опис састоје од истих елемената, они, углавном, немају исту сврху, а и редослед елемената, начин примене и прописана интерпункција им се разликују. Наведени стандард за библиографско цитирање садржи елементе за „потпуно“ цитирање, од којих су посебно означени битни (обавезни) елементи. У прилогу 1, приказана је табела с изведеним битним елементима *JUS*-а, и то посебно за цитирање књига, за цитирање прилога или чланака, и за цитирање часописа или других серијских публикација. Као што се из табеле може уочити, елементи библиографског цитирања се могу поделити на четири подручја: 1) подручје података о ауторству; 2) подручје наслова; 3) подручје издања, и 4) подручје импресума и колације (спојени су уједно). Стандардом је прописана веома једноставна интерпункција. Подручја се међу собом одвајају тачком, а подаци у оквиру подручја запетом. Изузетак чине поднаслови, који се од наслова, а и међу собом (ако их је више), одвајају двотачком.

Подаци о ауторству

У нас, а већим делом и у свету, правило је да се име наводи пре презимена. Такав облик имена најчешће налазимо на публикацијама.

* Напис је објављен у „Војном делу“, 4/1987, стр. 201–208, а ово је његова делимично прерађена и допуњена верзија.

На пример: Бранко Ћопић, Милутин Миланковић, Живојин Мишић, Иво Андрић итд. Међутим, за библиографска цитирања прописано је да се презиме ставља испред личног имена. То је уобичајено у свим пописима имена где је потребан алфабетски (абecedни или азбучни) редослед. Стога, да би се назначило да је у имену извршена пермутација, што је нужно за оне који наш језик и наша имена не познају, мора се између презимена и имена ставити запета. На пример: Мишић, Живојин.

Када дело (књига, чланак) има више од три аутора, за први елемент цитирања узима се наслов. Имена аутора, у том случају, наводе се иза наслова, а може се, што је и погодније, написати само име првог аутора, иза кога следи „и др.“ (примери 3 и 21, у прилогу 2). Наравно, тако се поступа ако су имена аутора наведена на насловној страници или на корицама. Али, ако је реч о зборницима и материјалима са симпозијума, саветовања, и слично, аутори се у цитату не наводе (примери 5 и 11).

Универзитетска и стручна звања и титуле (те чинови у војсци), по правилу, не пишу се уз име аутора. Изузетак су случајеви када се на тај начин разликују аутори с истим именом.

Колективни (корпоративни) аутор је категорија која се користи само у строго одређеним случајевима (прилог 2, примери под редним бројем 10–14). Први случај употребе колективног аутора су публикације с конгреса, конференција, симпозијума, саветовања и сличних скупова и састанака. Аутор публикације биће такав скуп, ако је његов назив довољан за идентификацију (пример 11). Називу се, у округлим заградама, додаје редни број скупа (ако се ти скупови нумеришу), година и место одржавања. За скупове који немају посебне називе, довољне да их идентификују, за аутора се узима назив организације која је организовала скуп, уз додатак назива састанка. У загради се додају наведени подаци (пример 10).

Други случај употребе колективног аутора јесу публикације корпоративних тела у којим се дају: планови развоја, статuti, упутства о унутрашњем уређењу и раду, извештаји о раду, наставни планови и програми, и друго (примери 12–14). У том случају се за аутора узима назив тела, а иза тога, у округле заграде, ставља се назив седишта.

Војна правила, иако је на њима назначено у којој су управи (или другој установи) састављена и заведена, пописују се увек као анонимне публикације, односно, уписује се само наслов (пример 4). Разлог је то што се та правила не односе само на рад одређених установа (управа), него на целокупну Војску Југославије. Примери 5 и 8 указују на начин пописивања осталих анонимних публикација.

Подаци о наслову

Наслов се наводи у облику у којем је на публикацији представљен, по потреби транслитеризован на латиницу (са других ћириличних писама, изузев српске ћирилице). За књиге се наслов обавезно узима са

насловне стране, која је најчешће трећа или пета страна у књижном блоку, јер се корични наслов некад са њим не поклапа у свему.

Ако је наслов за цитирање сувише дуг, може се скратити, али тако да се не измени његов смисао. Прве речи из наслова не могу се изоставити. На крају скраћеног наслова треба ставити три тачке, чиме се означава да он није у целости цитиран. Наслови часописа се често скраћују, поготову када се наслов истог часописа у једном тексту више пута понавља. Постоје и упутства за њихово скраћивање.¹

Ако не пружају важне податке о садржају публикације, поднаслови се могу и изоставити. Они се, иначе, пишу почетним малим словом, иза двотачке (примери 5, 8, 10 и 17).

По JUS-у је дозвољено, ако се сматра потребним, да се иза наслова оригинала, у средњим заградама [], наведе и превод наслова. Такан поступак има оправдање ако је реч о информативним секундарним публикацијама, као што су, на пример, реферативни билтени ЦВНДИ. Те публикације дају обавештења, са кратким изводима (анотације), намењена најширем кругу војних корисника, те се њихова информативност, укључивањем превода наслова, знатно повећава. У свим осталим случајевима, при цитирању, треба избегавати навођење превода наслова.

Уколико се цитира више часописа с истим насловом, мора се, ради њиховог разликовања, у малој загради додати име места издавања.

При библиографском цитирању прилога у монографским публикацијама (књиге) и серијским публикацијама (часописи итд.), испред наслова главне публикације додаје се „У:“, како би се он разликовао од наслова прилога – чланка, расправе (примери 15–19).

Подаци о издању, импресум и колација

Податак о редном броју и карактеристикама издања појављује се при цитирању дела која су имала више издања. Редни број издања увек се пише арапским бројем, уз додатак скраћенице „изд.“ (пример 3). Ако је издање измењено, допуњено, проширено и слично, онда се и то уноси у цитирање (пример 20).

Импресумом се у библиографском раду називају подаци о издавању публикације: место, издавач и година издавања. При цитирању, ти подаци се дају по наведеном редоследу. Назив издавача није обавезни елеменат библиографског цитирања, али се препоручује његово навођење. Примери у овом напису дати су делимично с навођењем имена издавача, а већим делом без њега. Ако има више издавача, из истог или више места, довољно је да се назначи једно место и један издавач. Ако место издавања није на публикацији поменуто, а може да се установи, у цитирању га треба навести између средњих заграда [] (пример број 4). У такве заграде стављају се и ознаке [Б.м.], [Б.г.] или

¹ JUS A.C2.200 – 1981 : документација : међународни кодекс за скраћивање наслова периодичних публикација, Београд, 1981.

[Б.м., Б.г.], ако није установљено место или година издања, или оба податка.

За вишетојне публикације које су излазиле више година наводе се прва и последња година појављивања појединих томова, а између којих се ставља повлака (примери 5 и 6).

Под колацијом се подразумевају подаци о публикацији који се односе на: број страна и томова, илустрације, формат и пропратни материјал. За монографске публикације (књиге) ти подаци нису обавезни, изузев када се цитирају одређене странице (пример 20) или одломци и прилози из њих (примери 19 и 21).

Из извода из *JUS*-а (прилог 1) види се редослед елемената који представљају нумерацију часописа: број волумена (или годишта, тј. редни број године излажења), број свеске и датум свеске (месец и година). Међутим, у даљем тексту тог стандарда дозвољена су и одступања од прописаног редоследа, од којих је, према једној варијанти, предвиђено узимање само календарске године и броја свеске (примери 15–17) или, ако свеске часописа нису нумерисане, месец излажења (пример 18). Ту варијанту нумерације часописа усвојили смо стога што је најједноставнија, а самим тим и најприступачнија ширем кругу корисника. Тиме се избегава писање броја волумена, чије је значење многим нејасно и изазива забуну и тешкоће при библиографском цитирању.

Транслитерација на латиницу

Имена аутора и наслови цитираних домаћих публикација, те њихових делова, пишу се ћирилицом, која је званично писмо у Војсци Југославије. Ти подаци за стране публикације са латиничног подручја пишу се латиницом исто онако како су написани на цитираној публикацији (примери 17 и 18).

Када је реч о преводу на српски језик, име аутора се наводи латиницом (као у оригиналу), а наслов ћирилицом, на српском. У том случају се даје податак са којег језика је документ преведен, и то у малим заградама, одмах иза наслова (пример 2).

Ако онај који цитира има само латиничну писаћу машину, што је у нас чест случај, све ће писати латиницом, а уредник часописа или издавач монографије дужан је да се побрине за штампање ћирилицом оних делова цитата који су дати на српском. Важно је да се имена са латиничног подручја морају увек писати етимолошки (на пример *Churchill*, а никако фонетски – Черчил).

За цитирање извора са страног ћириличног подручја нужно је да се изврши транслитерација одговарајућег писма на нашу латиницу (примери 9 и 16). Израз *транслитерација* означава дословно представљање сваког слова једног писма одговарајућим словом, знаком или комбинацијом другог писма. То значи да се латиницом представља како се, на пример, руском ћирилицом пише (на пример „руског“), а не како се та реч чита („русково“).

За транслитерацију ћириличних страних писама, наведена је у прилогу 3, табела која је преузета од Еве Вероне, из Правилника и приручника за израду абecedних каталога: дио 1 – одреднице и редалице, Загреб, 1970. Претходно смо дали и пример како податак о цитирању ваља уклопити у текст, уз напомену да је, ипак, боље такво цитирање избегавати, већ га издвајати у виду примедба у фусноти. Код осталих писама (кинеског, арапског итд.) ваља користити међународна правила за њихову транслитерацију на латинично писмо. Дакле, *ни ћирилицу се не може вршити никаква транслитерација* будући да је ћирилица изразито фонетско писмо. У њој свако слово има одређено фонетско значење.

У Народној библиотеци Србије, за потребе азбучних каталога, примењује се тзв. транскрипција имена страних аутора која се састоји у томе да се ћирилицом испишује име онако како се приближно фонетски изговара (на пример: Черчил, Ајзенхауер, Шекспир, и слично). Међутим, та транскрипција није довољно прецизна, јер у страним језицима има много међугласова, којих код нас нема. Стога се она дозвољава само у популарним (народним) библиотекама, али не долази у обзир за цитирање у стручним и научним библиотекама, па самим тим ни у војсци.

Неки часописи практикују да, при штампању цитата, графички истичу поједине њихове делове. Тако, на пример, податке о наслову и поднаслову штампају курзивом. То није прописано наведеним стандардом, али се може толерисати, будући да то доприноси прегледности и бољем уочавању различитих подручја у цитату.

Изводи из JUS Z.A. 4.023-1981 : библиографска цитирања

А. Цитирање књига (битни елементи)

а) Цитирање публикације као целине – презиме и име аутора (до три аутора) – наслов публикације – редни број и посебност издања – место(а) издања – година(е) издања	б) Цитирање одређене стране или одломка – презиме и име аутора (до три аутора) – наслов публикације – редни број и посебност издања – број свеске (за дела у више свезака) – место(а) издања – година(е) издања – одређена страна или прва и последња страна цитираног одломка

Б. Цитирање прилога или чланака

(битни елементи)

а) Цитирање прилога у књизи	б) Цитирање чланака или прилога у часопису и серијској публикацији

Елементи који се односе на сам прилог

– презиме и име аутора (до три аутора) – наслов прилога	– презиме и име аутора (до три аутора) – наслов прилога (чланка)

Елементи који се односе на публикацију која садржи прилог

– наслов публикације – редни број и посебност издања – број свеске (за дела у више свезака) – место(а) издања – година(е) издања – одређена страна или прва и последња страна одломка који се цитира	– наслов часописа или серијске публикације – број волумена (или годишта) – број свеске – датум свеске (месец и година) – одређена страна или прва и последња страна прилога или одломка који се цитира

В. Цитирање часописа или других серијских публикација

(битни елементи)

а) Цитирање часописа (или серије) као целине – наслов часописа или серије – место(а) издавања	б) Цитирање дела збирке или одређене свеске – наслов часописа или серије – број(еви) и датум(и) првог и последњег волумена или одређених свезака на које се цитирање односи

Примери за библиографска цитирања
(за попис литературе, фусноте итд.)

1. Сарић, Милоје. Општи принципи научног рада. Београд, 1985. (Пример за публикацију са једним аутором.)
2. Ward, J. W. D., Turner, G. N. Аутоматска обрада података у војсци и микрорачунари (превод с енглеског). Београд, Војноиздавачки завод, 1985.
(Пример за преведену публикацију са два или три аутора.)
3. Информацијски системи. Славко Добренић и др. 2. изд. Београд, 1984.
(Пример за публикацију са више од три аутора и податком о редном броју издања.)
4. Правило службе оружаних снага. [Београд], ССНО, 1977.
(Пример пописивања анонимне публикације.)
5. Сутјеска: зборник радова. Београд, 1959–1966.
(Пример за публикацију са поднасловом, те са дужим излагањем.)
6. Тито, Јосип Броз. Војна дјела. Београд, 1961–1981.
(Пример када је аутор познатији по надимку, те са дужим излагањем публикације.)
7. Николић, Живојин, Брка. 22. српска дивизија. Београд, Војноиздавачки завод, 1972.
(Пример за додавање надимка уз име аутора.)
8. ЈУС А. Ц1.205–1979: информација и документација: смернице за састављање и даљи развој једнојезичких тезауруса. Београд, 1979.
(Пример за стандарде и за публикације са више подналова.)
9. Semakin, Ju. I. Tezaurus v avtomatizirovannyh sistemah upravljenja i obrabotki informacii. Moskva, 1974.
(Пример за публикацију са транслитерацијом руске ћирилице на латиницу.)
10. Савез комуниста Југославије. Конгрес (13; 1986; Београд). 13. конгрес СКЈ: документи. Београд, ИЦ Комунист, 1986.
(Пример колективног аутора за материјале с нумерисаних конгреса одређених организација.)
11. Савјетовање о обради и пријеносу података (1; 1970; Загреб). Зборник радова. Загреб, Висока техничка школа КоВ ЈНА, 1970.
(Пример колективног аутора за материјале са саветовања, симпозијума, седница итд.)
12. Центар високих војних школа (Београд). Упутство о раду Библиотеке ЦВВШ. [Београд], ЦВВШ, 1980.
(Пример колективног аутора за упутства о уређењу и раду установе–команде.)
13. Војна академија КоВ ЈНА (Београд). Реферат о раду у школској 1972/1973. години. [Београд], ВА КоВ ЈНА, 1974.
(Пример колективног аутора за извештаје о раду, наставне планове и програме и слично.)
14. Војноисторијски институт (Београд). План развоја и активности Војноисторијског института 1971–1975. Београд, Војноисторијски институт, 1971.
(Пример колективног аутора за планове развоја и слично.)
15. Чубра, Никола. Планирање материјалног обезбеђења оружаних снага у рату. У: Позадина, 1982, 2, стр. 5–19
(Пример цитирања чланка из домаћег часописа.)
16. Kamenskij, A. G. Ob ispol'zovanii tezaurusa v informacionom poiske. U: Naučno-tehničeskaja informacija, serija 2, 1980, 11, str. 18–21
(Пример цитирања чланка са транслитерацијом руске ћирилице на латиницу.)
17. Davidson, Basil. Makers of the 20 th – century: Tito. У: History today, 1980, 30, стр. 25–29
(Пример цитирања чланка из страног часописа из латиничког подручја, са поднасловом.)

18. Chubin, Shahram. *Reflections on the Gulf War*. Y: Survival, 1986, july-august, стр. 306-321
(Пример цитирања кад свеске часописа нису нумерисане.)
19. Раић, Александар. Утврђивање предметне рубрике (предметизација) и уређивање предметног каталога. Y: Библиотечко-документацијска обрада и уређивање каталога у библиотекама ЈНА: приручник. Београд, 1985, стр. 97-167
20. Хан, Стјепан, Балабан, Неђо. *Основи информатике*. 2. измењено и допуњено изд. Београд, 1983, стр. 146
(Пример цитирања одређене странице из књиге.)
21. *Основи информатике*. Хуго Бирола и др. Загреб, 1981, стр. 128-130
(Пример цитирања одломка из књиге, са више од три аутора.)
22. *Теорија и ратна пракса* (Београд)
(Пример цитирања часописа као целине.)
23. Војно дело, 1978, 1
(Пример цитирања одређене свеске часописа.)

ТРАНСЛИТЕРАЦИЈА ЋИРИЛИЧНИХ ПИСАМА

Белоруско	Бугарско	Македонско	Руско	Украјинско	Латиница	Белоруско	Бугарско	Македонско	Руско	Украјинско	Латиница
а	а	а	а	а	а	о	о	о	о	о	о
б	б	б	б	б	б	п	п	п	п	п	р
в	в	в	в	в	в	р	р	р	р	р	г
г	г	г	г	г	г	с	с	с	с	с	с
д	д	д	д	д	д	т	т	т	т	т	т
		ѓ			ѓ			ќ			ќ
е	е	е	е	е	е	у	у	у	у	у	у
ё			ё		ё	ү					ü
ж	ж	ж	ж	ж	ж	ф	ф	ф	ф	ф	ф
з	з	з	з	з	з	х	х	х	х	х	х
		с			dz	ц	ц	ц	ц	ц	с
	и	и	и		і	ч	ч	ч	ч	ч	č
				и	у			џ			dž
і				і	і	ш	ш	ш	ш	ш	š
				ї	ї		щ				št
		ј			ј				щ	щ	šč
й	й		й	й	ј		ъ		ъ		”
к	к	к	к	к	k	ы			ы		у
л	л	л	л	л	l	ь	ь		ь	ь	’
		љ			lj	э			э		è
м	м	м	м	м	m	ю	ю		ю	ю	ju
н	н	н	н	н	n	я	я		я	я	ja
		њ			nj						